

**“Zor Zamanlarda İnsan Hakları-Güvenlik Dengesini Kurmak: Türkiye’de
Avrupa Değer ve Uygulamalarını Tartışmak”
23 Kasım 2006, Ankara**

Çalıştay Raporu

**Derya Demirler
Güvenlik ve İnsan Hakları Projesi Asistanı, TESEV**

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı’nın (TESEV), Brüksel’deki *Centre for European Policy Studies* (Avrupa Siyasa Çalışmaları Merkezi) ile birlikte yürüttüğü ve Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu tarafından fonlanan **“Zor Zamanlarda İnsan Hakları-Güvenlik Dengesini Kurmak: Türkiye’de Avrupa Değer ve Uygulamalarını Tartışmak”** başlıklı proje Türkiye’de insan hakları ve güvenlik arasındaki gerilimin çözümlenmesine yönelik çabalara AB ve AB’ye üye ülkelerde yaşanan deneyimleri ve varılan sonuçları aktararak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Proje çerçevesinde bugüne kadar AB ve AB üyesi ülkeler; Türkiye’deki uygulamalar izlenmiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları, Adalet ve İçişleri Meclis Komisyonları’nın ilgili toplantılarına gözlemci olarak katılmış, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Birliği Konseyi’nin konuyla ilgili toplantıları takip edilmiş, çeşitli uzman ve bürokratlarla görüşmeler yapılmış ve değerlendirme raporları hazırlanmıştır. Ocak 2006’da başlayan proje kapsamında **23 Kasım Perşembe 2006’da Ankara** Dedeman Otel’de bir çalıştay düzenlenmiştir. Bu rapor, söz konusu toplantıda katılımcılar tarafından ortaya konan tartışma ve değerlendirmeleri içermektedir.

TESEV Demokratikleşme Programı Direktörü Etyen Mahçupyan’ın açılış konuşmasıyla başlayan toplantı, TESEV Güvenlik Sektörü Uzmanı Volkan Aytar’ın proje sunumu, CEPS Güvenlik Sektörü Uzmanı Dila Ungan’ın Avrupa Birliği (AB) ve İngiltere’de terörle mücadeleye yönelik önlemleri insan hakları açısından değerlendirdiği tebliği ve proje bünyesinde uluslararası uzman olarak görev yapan Thierry Balzacq (CEPS) ve yine proje bünyesinde Türkiyeli uzman olarak görev yapan Levent Korkut’un (Hacettepe Üniversitesi) AB ve Türkiye’deki mevcut durumla ilgili değerlendirmelerini içeren “Ara Değerlendirme Raporu” sunumlarının ardından katılımcıların önerileri ve değerlendirmeleri ile devam etti. Hükümet temsilcilerinin, kamu görevlilerinin ve sivil toplum örgütlerinden temsilcilerin katıldığı toplantıda dile getirilen öneriler doğrultusunda “Ara

Değerlendirme Raporu” yeniden gözden geçirilecek ve Ocak 2007’de düzenlenecek bir basın toplantısı ile kamuoyuna açıklanacaktır. (*Çalıştay katılımcıları için bkz. Ek:1 Katılımcı Listesi*)

Çalıştayda Sunulan Tebliğlerin Çerçevesi

CEPS Güvenlik Sektörü Uzmanı Dila Urgan, sunumunda AB’de ve AB üyesi ülkelerde terörizmle mücadele meselesinin yeni bir konu olmadığı, ancak 11 Eylül 2001 sonrasında kullanılan yöntemlerin yoğunlaştığının altını çizerek, terörizmle mücadelede kullanılan yöntemleri tarihsel bir perspektif içinde ele aldı. Günümüzde AB’de kullanılan yöntemlerden biri olan şahsi bilgilerin depolanmasının (*data retention*) bireyin mahremiyet hakkı ve serbest dolaşım hakkı açısından sakıncalı bir durum oluşturabileceğini vurgulayan Urgan, AB üyesi ülkelerde bu konuda standart bir uygulamanın yerleşikleştirilmesini, şahsi bilgilerin toplanmasında gereklilik ve orantısallık ilkelerine riayet edilmesini, belli bir süre sonrasında şahsi bilgilerin silinmesini ve erişimin ve şahsi bilgilerin güvenlik birimleri ve üye ülkeler arasında dolaşımının sınırlı tutulmasını önerdi. Bunun yanı sıra İngiltere’de 2006 yılında yürürlüğe giren “Terörle Mücadele Kanunu”nun (*Terrorism Bill*) İşçi Partisi hükümetinin otoriter ve sert eğilimlerinin bir yansıması olduğu eleştirisini dile getiren Urgan, yasada yer alan terörizm tanımının kapsamının geniş ve muğlak olduğunu belirtti. Ayrıca yasada yer alan “terörizmin övülmesi ve cesaretlendirilmesi” ifadesinin ifade özgürlüğünü sınırlandırıcı bir etki yaratacağını vurguladı..

Urgan’ın ardından söz alan Thierry Balzacq; AB’de terörle mücadelede kullanılan yöntemleri dört başlık altında sıraladı: radikal ayrışmaların önlenmesi, bilgi paylaşımı, sınır yönetimi, kilit altyapıların korunması. Bilgi paylaşımı ve sınır yönetiminin AB politikalarına ilişkin tartışmanın merkezinde yer aldığı saptamasından hareketle Balzacq, bu iki konuyu tartışmaya ağırlık verdi. Sivil özgürlükler ve insan hakları standartlarına sadık kalarak “terörizmle” mücadelede etkin politikalar üretme çabasının AB’nin temel gündemlerinden bir olduğunu vurgulayan Balzacq, kullanıma sokulacak olan önlemlerin teşhişle uyumlu olması gerektiğine dikkat çekti. Biyometrik kimlikler, DNA alışverişi, AB çapında veri tabanları, sınır denetimlerinin sıkılaştırılması, Avrupa Arama Belgesi (*European Evidence Warrant*) gibi uygulamaların Londra’da gerçekleşen bombalı saldırılar gibi faaliyetleri engellemek konusunda işlevli olmayacağına dikkat çeken Balzacq, eşit muamele ve entegrasyon politikalarının gerçekleştirilmesini ve farklı ırksal ve dinsel kökenlere mensup vatandaşlara yönelik yaklaşımın yeniden ele alınmasını önerdi. Ayrıca terörle mücadelede kullanılan yöntemlerin hukukun üstünlüğü ilkesini ihlal etmemesi ve yasaların demokratik süreçlerden geçirilerek oluşturulması gerektiğini savunan Balzacq, “ciddi bir tehdit” karşısında

“istisnai tedbirlerin” meşruiyet kazanabilmesinin liberal demokrasilerin idamesi açısından tehlikeli bir durum olduğunu belirtti.

Levent Korkut ise sunumunda temel hak ve özgürlüklerin güvenlik gerekçesiyle sınırlandırılmasına ilişkin Türkiye’den örnekler verdi. Bu bağlamda 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından yürürlüğe giren 1982 Anayasası’nın özgürlük ve güvenlik ile ilgili ilkelerini değerlendiren Korkut, 1991’de yürürlüğe giren, 2002-2004 yılları arasında AB Kopenhag Kriterleri’ne uyum amacıyla değişikliğe uğrayan ve 29 Haziran 2006’da özgürlükler alanını daraltacak şekilde değiştirilen Terörle Mücadele Yasası’nı ele aldı. Korkut, yasada yer alan terör tanımı, terör suçlusu ve terör suçlarının tanımı, avukata erişim ve gözaltını haber verme haklarının engellenmesi, yayınlara getirilen sınırlamalar bakımından değerlendirdi. 2001 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen anayasa değişikliklerinin otoriter devlet felsefesinden kurtulma bakımından önemli olduğunu altını çizen Korkut, yeni Terörle Mücadele Kanunu ile terörizmin eylemler bakımından değil, niyet ve amaçlar temelinde tanımlanmasının hak ve özgürlükler bakımından endişe verici olduğunu belirtti.

Tartışma ve Değerlendirmeler

Sunumların ardından yapılan tartışmaların temel eksenlerini ise, güvenlik kavramının içeriği, insan hakları ve güvenlik arasında kurulacak ilişkinin niteliği ve söylemsel kuruluşu oluşturdu.

Avrupa’da güvenlik meselesinin odağında Müslümanların yer aldığını, sınırların doğuya karşı yükseldiğini bu nedenle radikalleşmenin engellenmesiyle kastedilenin Müslümanlar olduğunu belirten Orhan Kemal Cengiz, asıl meselenin İslamofobi ile yüzleşmek olduğunu belirtti. Cengiz’in ardından söz alan Ayhan Bilgen ise “güvenlik ve insan hakları” ikiliğini kurduğumuzda “kimin güvenliğini” kastettiğimizi ortaya koymak gerektiğini belirtti. “Devlet ve bireyin ellerindeki araçlar eşit olmadığından güvenlik ve özgürlük birbirinin alternatifi olamaz” diyen Bilgen, “kimin güvenliği” sorusunun başlangıç noktası olarak belirlenmesi gerektiğinin altını çizdi. Bilgen, devletin güvenliği ve bireyin özgürlükleri eşit iki konum olmadığından arasında bir denge kurmanın mümkün olmadığına dikkat çekti. Bilgen’e göre “insan güvenliğinin” söz konusu olması halinde de, güvenlik ve insan hakları arasında bir denge değil bütünlük söz konusu olacaktır. Öte yandan “güvensizliği” yaratanın çoğu durumda devlet olduğunu vurgulayan Bilgen, ayrıca her türlü köktencilüğün şiddet barındırmayabileceğini, sivillerin direnme/savunma hakkının insan

hakları hukukuna bağı kalındığı takdirde terör eylemi olmayacağını, devletlerin de insan hakları hukuku çerçevesinde hareket etmesinin son derece önemli olduğunu belirtti.

Margaret Thatcher'ın "Demokrasi, terörizmin oksijen çadırıdır" sözünü anımsatan Ahmet Yıldız ise demokrasi ve güvenlik arasındaki gerilim söyleminin statükonun korunmasına yönelik olduğunu, bu nedenle demokrasinin sadece bir "iyi zamanlar" rejimi olarak algılanmamasının son derece önemli olduğunu belirtti. Terörizmin tanımına ilişkin muğlaklığa dikkat çeken Ali Rıza Taşkale, akademide de tanım üzerinde bir uzlaşma olmadığını ancak, terörizmin tanımının geniş yapılmasının hak ve özgürlükler açısından zedeleyici olabileceğinin altını çizdi.

Güvenlik ve özgürlük arasındaki gerilimin yasal düzenlemeler bakımından sadece ceza hukukunda yer alan düzenlemelerde değil, mülk edinme konusunda da su yüzüne çıktığına dikkat çeken Onur Tatar, yabancıların Türkiye'den arazi alımının, yabancı şirketlerin yatırımlarının, gayrimüslümlere ait vakıf mallarına el konulmasının da aynı gerilimden beslendiğini belirtti. Buna ek olarak yeterli ödenek olmadığı için sadece ağır ceza davalarında adli yardım hizmeti verilmesinin olumsuz bir gelişme olduğunun altını çizdi. Dünyanın her yerinde bir güvenlik sorunu söz konusu olduğunda en fazla kısıtlanan hakkın "savunma hakkı" olduğunu belirten Tatar, insan hakları ve güvenlik ilişkisinde dikkat edilmesi gereken farklı bir boyuta temas etmiş oldu. İnsan hakları ve güvenlik ilişkisinde yargı denetiminin önemini vurgulayan Ahmet Karamanlı, konjonktürel gelişmelere endeksli bir güvenlik anlayışının insan haklarının ve demokrasinin yerleşiklik kazanmasının önündeki temel engellerden biri olduğuna işaret etti. Yusuf Çağlayan ise AB ve Türkiye'de farklı anlamlar içeren bu konunun her iki durumda da suni güvenlik sorunları yarattığını ve bu nedenle yasal düzenlemelerin her iki durum için de hak ve özgürlükler bakımından tedirginlik verici olduğunu ifade etti.

Güvenlik kavramının içeriğine ilişkin bir diğer tartışma ise Erzönmez Yarbay tarafından dile getirildi. Yarbay'a göre, insan hakları ve güvenlik arasında bir denge arayışından ziyade, özgürlüklerin korunması yaklaşımından hareket edilmesi gerekiyor. AB üyesi ülkelerde bu konuda gerilemeyi, referans ülkelerin ortadan kalkması bakımından, esef verici bulduğunu belirten Yarbay; özgürlüklerin ön planda tutulmamasının aslında gelip geçici olan iktidar sahiplerine hizmet ettiğinin altını çizdi. Yarbay, Terörle Mücadele Yasası'nda yapılan değişikliklere ilişkin eleştirilerde insan hakları örgütlerinin gözden kaçırdığını düşündüğü bir meseleye daha dikkat çekti. Yarbay'a göre, yeni düzenlemelerle, devlet görevlilerinin istihbarat veya diğer amaçlarla çeşitli kurumlara farklı kimliklerle yerleştirilmesinin yasal zemine kavuşturulması şeffaf devlet ilkesi açısından endişe verici bir gelişme olarak ortaya çıkıyor.

Haluk Kurnaz ise, Yeni Terörle Mücadele Kanunu'nun Avrupa Birliği bağlamında çıkarılan uyum yasaları ile sağlanan kazanımlarının geri alınması anlamına geldiğini; özellikle kolluk kuvvetlerine uyarı ateşi yapılmadan doğrudan ve duraksamadan hedefe karşı silah kullanma yetkisi verilmesinin yaşam hakkına açıkça aykırılık teşkil ettiğini belirtti. Söz konusu 16'ncı madde daha önce Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen -aynı mahiyetteki- madde ile hemen hemen aynıdır¹.

Hüseyin Kalaycı ise, Avrupa ve Türkiye'de tehdit unsurunun farklı algılandığını yineleyerek, değerlendirme raporunda sosyal güvenlik konusuna da yer verilmesini önerdi. Özel güvenlik şirketlerinin artmasıyla güvenliğin metalaştığına dikkat çeken Nejat Taştan ise suni güvenlik sorunlarının, vatandaşların kendi iradeleriyle hak ve özgürlüklerinden vazgeçmesini sağlamaya yönelik olarak gündemleştirildiğini ifade etti.

Yılmaz Ensaroğlu, İngiltere'de Terörle Mücadele Yasası'nın yasalaşma sürecinde Lordlar Kamarası'nın yetkilerinin kısıtlanmasının önerilmesinin güvenlik kaygılarıyla atılan adımların sadece özgürlükleri değil, demokrasiyi de tehlikeye sokabildiğine dair açık bir örnek olduğunu belirtti. Yasalar nezdinde gerçekleştirilen düzenlemelerin toplumsallaşmasının yeni bir tehlike olarak belirlediğine işaret eden Ensaroğlu İslamofobiyle yüzleşilmesi gerektiğinin altını çizdi. Ensaroğlu'na göre, bu bağlamda Avrupa ülkeleri, kendisinden ve çoğunluktan farklı olanlara bakış konusunda kendisini gözden geçirmeli. Öte yandan, terörle mücadeleye yönelik yasal düzenlemelerin Avrupa halklarının dikkatini çekmemesinin de sorunlu olduğunu vurgulayan Ensaroğlu, bağlantılı olarak İngiltere'de Terörle Mücadele Yasası'nda yer alan "terörizmi övme suçunun" ne anlam ifade ettiğinin akademik çevrelerde dahi bilincinde olunmaması örneğini verdi. Tüm dünyada böyle bir gerilimin varlığına sebep olan ve mevcut statükodan kaynaklanan sorunların derinlemesine incelenmesini öneren Ensaroğlu, kurulan söyleme dikkat edilmesini önererek; AB'nin bu çerçevede hükümetlerarası bir kuruluşa indirgenmesinin yanlış olduğunu ifade etti. Türkiye'de ise AB'ye uyum sürecinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle özellikle emniyet mensupları tarafından dile getirilen "elimiz kolumuz bağlandı", "suç oranları arttı" söyleminin sorunlu olduğuna dikkat çeken Ensaroğlu'nun verdiği bilgiye göre AB ile uyum yasaları sonrasında ihbar telefonları dahil kaydedildiğinden suç oranlarında "sunî" bir artış

¹ 3713 sayılı Kanunun ek 2. maddesi aşağıdaki şekilde yeniden düzenlenmiştir.

EK MADDE 2- Terör örgütlerine karşı icra edilecek operasyonlarda "teslim ol" emrine itaat edilmemesi veya silah kullanmaya teşebbüs edilmesi halinde kolluk görevlileri, tehlikeyi etkisiz kılabilecek ölçü ve orantıda, doğrudan ve duraksamadan hedefe karşı silah kullanmaya yetkilidirler." (Kanun No: 5532, Kabul Tarihi: 29.06.2006, Madde 16)

görünüyor. Ensaroğlu, bu nedenle suç oranlarının arttığı yönünde bir yanılsama içine düşerek soğukkanlı yaklaşımın terkedilmemesi gerektiğine dikkat çekti.

Zühtü Arslan ise diğer katılımcıların temas ettiği “insan hakları ve güvenlik dengesi” denkleminin hatalı olduğuna dikkat çekerek, proje isminde yer alan “zor zamanlar” tamlamasını olağanüstülüğün olağanlaştırıldığı bir ülkede sürekli bir biçimde egemen tarafından tanımlanmış istisnayı yaşadığımız gerekçesiyle eleştirdi. “İnsan hakları ve güvenlik” ilişkisinde denge fikrinin faydacı felsefenin ürünü olduğunun altına çizen Arslan, dengenin ancak iki karşıt kavram arasında mümkün olduğunu, güvenliğin ise ancak özgürlüklere sahip olmanın aracı olabileceğini, devlet güvenliğinin bireyin özgürlüğü için araç olduğunu kaydetti. Özgürlükçü bir anayasa olduğu düşünülen 1961 Anayasası’nın, genel kanının aksine aslında Türkiye’de güvenlikçi paradigmanın doğuşunu ifade ettiğini hatırlatan Arslan, kültürel alanda bir güvenlik fetişizmi olduğuna işaret etti.

Güvenlik ve özgürlükler arasında bir denge tahayyülünün, özgürlüklere öncelik verilmesi gereğinden ötürü yanlış olduğunu tartıştığımızı belirten Etyen Mahçupyan ise bu önermenin ötesine geçebilmek için soruyu tersten sormayı ve tartışmayı teklif etti: Güvenlik, ne zaman özgürlüğün önüne geçebilir? Türkiye ve Avrupa’daki tehdit algılarının farklılaştığını ama her iki durumda da tehditin artık “içeride” olmasının kaygı verdiğini, buna karşın birlikte yaşama iradesinin tesisinde yaşanan güçlüklerin “terörle mücadele söylemine” tahvil olduğunu belirten Mahçupyan, bu durumun, kendisini yeniden üreten bir sistem olan liberal demokrasi bakımından bir çıkmaz olarak algılandığını belirtti. Mahçupyan’a göre; Türkiye’de Kürtler, Avrupa’da ise Müslümanlar, vatandaşlık çerçevesinde “içeride” konumlanıyorlar. Ancak tahayyülde dışarı çıkartılarak “ötekileştirildikleri”, bu nedenle de “tehdit” olarak algılandıkları için, mevcut liberal demokrasi rejiminden doğan haklarını kullanmaları rejimin dönüşmesine sebebiyet verebileceğinden ve bilinmeyen bu durum karşısında hazırlıklı olunmadığından tedirginlik uyandırıyor. Çalıştayda dile getirilen tartışmalarda ön plana çıkanın, güvenlik ve insan hakları ilişkisinin konjonktürel olarak belirlenmesinden duyulan endişe ile yargının bu denklemdeki yeri olduğunu ifade eden Mahçupyan, Avrupa’da yargının bu meselede ne yönde bir tutum takındığını tartışmanın önemli olduğuna dikkat çekti.

İnsan haklarını koruma ve izleme mekanizmalarının Türkiye’de oluşturulmasının ve işlevselleşmesinin önemine dikkat çeken Levent Korkut’un ardından söz alan Volkan Aytar ise, AB ve Türkiye’deki tartışmaların içerikleri farklı olsa da terörle mücadeleye yönelik olarak geliştirilen önlemler bakımından birbirine paralel bir seyir izlemesinin endişe verici olduğunu kaydetti. Bunun yanı sıra Aytar, Türkiye özelinde sivil-asker ilişkilerine hassasiyetle yaklaşan

AB'nin güvenlik ve haklar arasındaki sorunlu ilişkiyi gözardı ettiğini ve Türkiye'yi istenmeyen göçmenleri, silahları, uyuşturucuları ve teröristleri durduran bir bariyer ülke olarak gördüğünü dile getirdi.

Volkan Aytar, çalıştay katılımcıları tarafından projenin adının “insan hakları-güvenlik dengesini korumak” olmasına getirilen eleştirilerde haklılık payı olduğunu, proje yazım sürecinde bu konunun bu şekilde gündeme gelmediğini, ancak projenin ilerleyen safhalarında bu kaygının göz önünde bulundurulacağını belirtti. Çalıştay katılımcılarına katkıları için proje ekibi adına teşekkürlerini ileten Volkan Aytar, güvenlik sektörünün demokratikleşmesi ve insan haklarının her koşulda vazgeçilmez bir değer olarak benimsenmesi için bu toplantıda kurulan diyalog ortamının devam ettirilmesinin ve eleştirel ve sivil bir “camia” oluşturulmasının önemine dikkat çekti. Aytar, ek olarak TESEV Demokratikleşme Programı bünyesinde sürdürülen “Güvenlik Sektöründe Demokratik Açılımlar” başlıklı proje çerçevesinde yürütülen çalışmaların da çalıştay katılımcılarının katkılarına açık olduğunu ve bu konuda sivil kapasiteyi güçlendirmek için birlikte hareket etmenin önemini altını çizerek toplantıyı sona erdirdi.

Ek:1. Katılımcı Listesi*

Etyen Mahçupyan - *TESEV*
Volkan Aytar - *TESEV*
Thierry Balzacq - *CEPS*
Levent Korkut - *Hacettepe Üniversitesi*
Dilek Kurban-*TESEV*
Derya Demirler-*TESEV*
Av. Ahmet Karamanlı
Yılmaz Ensaroğlu
Genco Dönmez-*Türkiye İnsan Hakları Vakfı-TİHV*
Ayhan Bilgen-*İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği-Mazlum-Der*
Orhan Kemal Cengiz – *İnsan Hakları Gündemi Derneği*
Sevim Salihoglu – *İnsan Hakları Derneği-İHD*
Nejat Taştan – *İnsan Hakları Derneği-İHD*
Kemal Şahin – *Adaleti Savunanlar Derneği-ASDER*
Ersönmez Yarbay- *TBMM Anayasa Komisyonu*
Yusuf Dalda – *İçişleri Bakanlığı*
Yılmaz Kurt – *İçişleri Bakanlığı*
Onur Tatar - *Ankara Barosu İnsan Hakları Merkezi*
Ahmet Yıldız – *TBMM*
Bülent Doğan – *İçişleri Bakanlığı*
İbrahim Kalın – *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı-SETAV*
Ahmet Kırmızı – *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı-SETAV*
Hüseyin Kalaycı – *Avrasya Stratejik Araştırmalar Vakfı-ASAM*
Av. Yusuf Çağlayan
Kasım Erdem, *TBMM*
Haluk Kurnaz, *TBMM*
Ömer Boz *TBMM Dilekçe Komisyonu Danışmanı*
Ali Rıza Taşkale - *Hacettepe Üniversitesi*
Ezgi Koman- *İnsan Hakları Ortak Platformu-İHOP*
Zühtü Arslan- *Polis Akademisi*

* Çalıştay katılımcıları toplantıya kurumlarını temsilen değil, şahıs düzeyinde katılmışlardır. Kurum isimleri bilgilendirme amacıyla belirtilmektedir.